

שעשינו אצל הבד"צ הספרדי, ולהקלנס [תים] כי אינם רשאים להחמיר עליהם ועליהם לעשות כדעת המקילים, שני המכתבים טוב כי תשלח לנו, כי אולי לא יהיה בהם צורך כלל.

ה. הננו שולחים לכ' בזה (1) העתקת היתר הרב מיפו; (2) הערות על היתרו; (3) ה'שטר' ההרשאה שנתנו הקולנסטים. העתקה ממכירת הגפנים אין בידינו לשלוח כי 'היא' עתה בגדרה, וההעתקה ממכירה אצל הבד"צ נשלח אחר שנקבלה מאתו, כי בשע[ה] שהיו איזענשטאדט וה' לעוין-עפשטין בירושלים עמד הח"ב על הדרך - ואמנם [נסע] לחברון - ומסר הדבר להבד"צ שלו והאב ב"ד סדר דבר המכירה, וישלח לנו ה'שטר' כשישוב הח"ב מחברון ויקים את המכירה בחותמו.

ו. אחרי שנתקבל היתר הרב מיפו ברל"צ התעוררו הרבה קולנסטים וה' פאפירמ[יסטר] בראשם ובהשתדלות הד"ר מזיא חתמו כל הקולנסטים על מחאה ששלחו למר [שיד] ובקשו, שהפקידות תנהג כדעת הגרש"מ, ומר חזן, אשר בתחילה צדד ב[היתר] הרב מיפו, נאות גם הוא לבקש מהגנדיב, כי ינהגו כהמקילים ו[לפחות] יקבלו היתר הגאון מקאוונא שתוכנו: כי מתיר כל העבודות ורק המלאכות מדאורייתא יעבדו ע"י נכרים ויעשו הכל ע"פ הוראת רבני ירושלים אם [האשכנזים] או הספרדים. כנראה גם מרחובות ישלחו מכתב למר שיד --- כי גם הגדרים ישלחו אך כנראה קשה יהיה לפעול זאת מהם, אחרי כי הם יראים את הרב מיפו. גם בחידרה אומרים להחמיר.

ז. הרב מיפו שבת בפתח תקוה ודרש על דבר חומר העון של העבודה בשביעית, ורוב בני פתח תקוה נוטים להחמיר ובין כה פטרו איזה פועלים מפני חסרון עבודה והם באים ועוטרים אותנו, כי נתן להם תמיכה מפני השביעית או בולעטין לשוב לארצם.

תארנו לך אדון את כל המצב ולדעתנו עליכם לעשות: (1) לכתב המכתב לה' פינס כאמור בסעיף ד' ממכתבנו הזה; (2) לערך מכתב חוזר בשם הועד להקולנסטים כי לא יקוו לתמיכה אם לא יעבדו; (3) לשלוח לנו בהקדם האפשרי את היתר הגאון מקאוונא בחימת ידו ממש המקוימת כד"ת, כי הגר"ש סאלאנט הגיד לאיזענשטאדט ולעוין עפשטין כי יכולים אנו לנהוג כהוראת הגאון מקאוונא וכי הוא בעצמו יקים היתרו אם יביאו לו כתב ידו ממש. מהפקידות לא נוכל לבקש ההיתר כי הוא ערוך כמכתב ל[מר] שיד ואין בידי הפקידות למסרו לנו. אדות יתר הדברים נכתב במכתבנו השני כי הפוסטה עומדת לצאת.

החותמים בהגיגת כבוד ויקר
N. Kaizermann, agronome
יהושע איזענשטאדט

ה. מכתב לסופר הוועד האודסאי, משה ליב לילינבלום - ב' באלול תרנ"ה²

ב' אלול תרנה יפו

ידידי ואלופי!

על מכתב N185 עלי אך להוסיף כי כל ענין העבודה בסכנה וכי מר חזן נוטה מאד לדעת הרב מיפּו, כי הוא מפחד מהכשר היין וכי הרב מיפּו עושה כל מה שבכחו כי תהי הלכה כמותו, וכי הרבה פעמים יותר טוב לנו אף עם רבני ירושלים מאשר ללכת אתו. וכי עליכם להשתדל בפאריז שתקובל בקשת הקולנסטים שיורו ההלכה כהגרש"מ והספר[דים]. כן טוב כי יערך קול קורא מהגאון מקאוונא ומהגרש"מ לטובת העבודה, ואו[לי] הגיעה העת כי גם הסופרים ינגעו בשאלה הזאת ומחומר ההיתרים של הגרש"מ ושל הגאון מקאוונא תעשה מאמר שמאתו יראו עד כמה מחמיר הרב מיפּו ומדבר דברים שאין להם שחר. אולם התייעץ היטב בפרט <בנוגע להספרות אולם בנוגע להשתדלות שבפאריז ובהמושבות יקבלו הוראת המתירים צריכים אתם להשתדל בכל כחכם ואם תתרשלו תגרמו חו"ש [חס ושלום] בכיה לדורות.

אני השגתי מכתב פרטי מהגרש"מ המדבר בחמימות לטובת העבודה בשביעית. והנני מוקירך ומכבדך בערךך הרם
יהושע איזנשטאדט

ט. מכתב לאחד העם - ב' באלול תרנ"ה³

יום ה' ב' אלול ה'תרנה יפו

לאחי היקר והנעלה "אחד העם" שלום וברכה!

כשבוע אחרתי תשובתי על שאלתך בדבר הנחלה העומדת למכירה ברל"צ, כי חפצתי להשיב על פי מראה עיני ועל פי משמע אזני וביום ו' העבר הייתי בשביל זה ברל"צ אך נטרדתי מאד מענין השמיטה ומנסיעה לירושלים, כאשר תראה להלן, ולכן נתאחרה עד היום והרי לך תשובתי על הסדר:

[...]

כד. פרטי דבר השמיטה כתבתי במכתב רשמי N 185 למלל ואני וחברי קיזרמן חתמנו עליו. וב"ס [ובלי ספק] תקרא את המכתב ההוא, ובה הנני שולח לך העתקת מכתב הגרש"מ אלי אשר כל א"ח [אחים חשובים] נתפעלו מאתו מאד ובאמת ראוי הוא להשאר לזכר עולם. בההיתר ששלח הגרש"מ קנה כל הלכבות וכעס כל בני המושבות (מלבד הצבועים שבהם) גדול מאד על הרב מיפּו (העתקת ההיתר של הרב מיפּו תקרא אצל מלל) ורבים מהקולנסטים

2. שם, עמ' 30.

3. אצ"מ A35\6-73-81 ; אצ"מ A25\22, עמ' 33-40.

חפצים מאד שיזמינו את הגרש"מ לרב הישוב החדש, ויש דעה להוציא את יפו מכלל הישוב החדש ולהשאיר בה את הרב על מקומו. אם אתה מוצא כי הדבר טוב ואפשר הודיעוני ונשתדל בדבר כי השעה מוכשרת לכך.

כה. הרי לך מצב השמיטה בקצור: אנו: וה"פ [ועד הפועל] השיג ההרשאה מהקומיטיט למכר את גדרה וקבלנו גם הרשאה מהקולנסתים ואני ול"עפשט [ולווין עפשטיין] מכרנו לערבי מרמלה את הגפנים לעקירה כחפץ הרב מיפו. וביום א' הזה נסענו לירושלים ומכרנו את אדמת גדרה ורחובות לאותו הערבי אצל הבד"צ הספרדי אשר דקדק מאד בהרשאתנו יותר מנטריוס רשמי ומאן למכר 3 נחלות בגדרה שקולנסתיהם לא חפצו לחתום; כשנסענו לירושלים נסע אתנו ה' פינס ששב מגדרה במקום ששבת (אני אינני מדבר אתו ועם ב"ט [בן טובים]) ול"עפשט בקשו שיחתם על ההרשאה בתור מורשה הילדסהימר ומאן ואמר כי זה חוכא ואטלולא, וכשברר לו ל"עפשט כי אפשר לעשות שתי מכירות לאותו הערבי והראה לו היתר הרב מיפו וברר לו את כל הצד הצחקני שיש בו, וכן כי אפשר לקימו הודה על הדבר האחרון ואמר שצריך לעשות המכירה כמותו ולעשות גם המלאכות שאוסר כי הרב לא ידקדק וע"ז [ועל זה] ענה לו ל"עפשט "הלא הנך יודע כי יש אינטרגניים ולסוף יפעלו כי ענבי העובדים בשביעית הבלתי רצוים להם לא יקובלו ביקב ע"ז ענה פינס: "לא יעשו זאת ואם תעשו כהספרדים יהיו אינטרגות ומריבות". כששבנו לירושלים נודע לנו כי הגדרים התחרטו על ההרשאה וכי פ' [ינס] בלבד מוחם ואף אמר, כי ישלח מחאה להח"ב על המכירה אחרי כי הוא נאמנו של הילדסהימר (כ"ז [כל זה] כתבנו למלל וכ"ז ספר לי ה' קיזרמן ששבת יחד עם ה' פינס בגדרה) וכי פ' [ינס] החכיר את גינות הזרעים של הגדרים להערבי השומר. ואחד הקולנסתים הגדרים טען אלי: "למה מכרתם לערבי מרמלה? אנחנו אמרנו דוקא לקאוולאן הגנן מרל"צ" ובבררי לו כי אין לפחוד אחרי של"עפש האמין לו רחובות השנה עשר פעמים מגדרה, ואחרי שאין שום ניר בידו השיב הקולנסת הזה: "אנו יראים כי הרב מיפו יאסר ייננו, ואם נשמע לפינס לא יאסר, וכללו של דבר: כי אם פ' [ינס] יביאנו בכ"ה י[1] ציאנו מאתה ואם הקומיטיט או וה"פ יביאנו בצרה ונער אחרי כן ידיו מאתנו וייני יהיה כדבר האסור". לע"ע [לעת עתה] עוד לא נברר הדבר. הודעתי להגדרים שיבאו ליפו לברר הדבר ולא באו ובאותה שבת שפ' [ינס] היה בגדרה, היה הרב מיפו בפתח תקוה ודרש שם בחומר אסור שביעית, ורוב בני המושבה נכונים להחמיר אבל הכל תלוי בהפקידות. גם החודרים נוטים להחמיר, והיום היתה לי שיחה ארוכה וקשה עם אחד החודרים החרדים אדות זה. ברל"צ ורחובות הדבר יותר טוב וכשהייתי עם ל"עפשט ביום ו' העבר ברל"צ היתה המושבה כמרקחה, ופאפ[ר] מיסטער הרעיש עולמות, וצעק על ה' חזן ועל ד"ר מזיא כדרכו ובין כה היינו: אני ול"עפשט אצל ה' חזן ושאלנוהו: אם שלח היתר הגשר"מ לפאריז? והגידי: כי לא שלח, וכי צריך לשבות כהוראת הרב

מיפו ובלאט אפשר לעשות הכל". אנחנו בררנו לו כל הרעה אשר בדבר הזה אך הוא באחת: כי בלתי הרב מיפו לא יכשירו יינם ולכן צריך לשבות כמותו, הגדתי לו דברים רצינים, ואח"כ השלמתי עם ד"ר מזיא ובררתי לו כל הסכנה הצפויה להישוב והבטיח לי להשתדל. וכשיצאנו ביום ו' מר"צ היתה המושבה מחולקת. אחדים הישרים צעקו מרה והנשארים נאנחו ושתקו, והצבועים אמרו שיעשו כהרב מיפו, אבל כששבנו ביום ג' מירושלים כבר הסכים ד"ר מזיא: כי חזן יצדד בהיתר וכל בני המושבה (מלבד אחד) חתמו על המחאה ששלחו למר שיד על היתר הרב מיפו ובקשו להורות הלכה כהגרש"מ וכהספרדים.

כו. כשהיינו עם ל"עפשט בירושלים בקרנו את הגר"ש סאלאנט שקבלנו בכבוד גדול (ממש כחסידיו) ובררנו לו דבר השמיטה והגדנו לו כי יש היתר מהגאון מקאונא בידי הפקידות ואמר כי אם ישלחו לו בכתב ידו יקימנו ואומר שיורו הלכה כמותו, בקשנו להזהיר את הקולנסטים שישגיהו על המעשרות ואמר לנו כי ת"ח [תלמידי חכמים] כמונו צריכים לרצות דבר השמיטה לפני הגאון מבריסק (אך מאנו ללכת) ובכל היה "חבר" אתנו.

כז. עתה המצב כך: 1) נחוץ לנו להשיג מפאריז פקודה נמרצה לעשות כהגרש"מ; 2) נחוץ לנו היתר הגאון מקאונא שאף כי אוסר איזו עבודות ע"י יהודים הנהו מקיל גדול נגד הרב מיפו ואפשר לעמד בהיתרו; 3) כשנקבל היתר הגאון מקאונא נתאמץ לקימו מהגר"ש סאלאנט, ואז תשקט ותנוח גם דעת החרדים באמת וגם הצבועים יאלמו, והמקילים ינהגו כהגרש"מ וכהספרדים.

קרא נא את מכתבי למלל ואת היתר הרב מיפו ותדע יתר הפרטים, וע"פ מכתב מלל וז' עפשטין (רשמי) אלי, הנני מגיד לכל הקולנסטים: כי ידעו שלא יקבלו שום תמיכה אם לא יעבדו, אך הגדרים מקבלים רק הוצ' [אות] המושבה, וע"כ חושבים: כי אין להם מה להפסיד ונחוץ שמלל יכתב להם דברים כבושים.

כח. השתדל שהקומיטיט יכתב לוועד הפועל וביחוד לחברי בתור אוגרנום כי עליו החובה להשתדל שיעבדו כי הועד הוא ועד של תמיכה. ואל יהי דבר זה קל בעיניך כי המכתב הזה נחוץ מאד.

כט. חשבון בה"ס נדפיס כאשר ישוב מר אנגל. קרא מכתבי לא"ח ז' עפשטין. חולה הנני בעיני והנני ירא ממחלה רצינית, והכתיבה בלילה קשה עלי מאד. ושלום לך ולכל אשר לך בתוך כל אחינו

מאת אחיך המכבדך מאד מאד ברזילי

קבל נא תודתי בעד ספרך "על פרשת דרכים" שכבדתני, א"ח בילקנד מתרעם מעט על כי הוא לא זכה להכבוד הזה

* אף אמר לנו, כי אפשר שלא יקבל ענבי העובדים בשביעית עבודות שהרב מיפו אסרן.

ל. מכתב לסופר הוועד האודסאי זלמן אפשטיין - ג' באלול תרנ"ה⁴

יום ו' עש"ק ג' אלול ה'תרנה יפו

לידידי היקר והנעלה מר זלמן עפשטיין שלום!

[....] ה. אדות השמיטה קרא נא מכתבנו למלל N 185 ומכתבי המונח בזה ל---< עלי להוסיף כי הדבר יותר מעציב ממה שתארתי, הרבה טפשים יש ועוד יותר צבועים ותמול היה לי וכוח עם החסיד והמופלג שנאון[רסון] מחודרה, אחד מעמודי מחזיקי הדת והוא התפתל להראות לי, כי צ[ריך] לשמוע דוקא להרב מיפו, וכי אי-אפשר שהגאון מקאוונא יתיר יותר או שיתן שום היתר בשנה זו, אך אחרי שהראתי לו במכתב הגרש"מ כי יש איזה היתר כתוב מידי הגאון בשנה זו, וכן מניתי לו כמ[ה] מלאכות (כמו נטיעות חדשות, זבל) שלפי הוראת הג[און] מקאוונא תהיי[נה] מותרות ע"י ישראל והרב מיפו אוסרן לגמרי ואפילו אם אאמין לה[מדברים] אתו, כי כונת הרב לאוסרן אך ע"י ישראל, הנה יש הבדל רב. הודה לי כי אמנם יש הבדל, ואם יהיה בידנו היתר הגאון מקאוונא וגם הגאון סאלאנט יסכים עליו (כפי שהבטיח לי ולל"עפשט [וללווין עפשטיין]) אז ישמרו החודרים בקול הרב מקאוונא וזה דוקא אחרי שיסכים הגר"ש סאלאנט [סאלאנט]. בפ"ת אין מה לדב[ר] כי יש שם הרבה צדיקים. ואם לא תהיה פקודה חזקה לועד הפועל בכלל ולחברי בתור אגרונום בפרט אז אין כל ספק כי יוצ[יא]ו כסף ולא יעבדו. ואף הגדרים מצטדקים יותר מדי, אבל עליהם אין לכעוס כי פ'[ינס] בלבד מוחם והם יראים מהכשר היין.

כללו של דבר עתה דרושה ענרגיא [=אנרגיה] גדולה מצד הקומיטיט, אנרגיא גדולה מצד הגרש"מ [מ] ולו כתבתי כל המצב ובקשתי שידפיס או יערך קול קורא [בזה] העבודה וכי ישתדל שהגאון מקאוונא יחתם. לבד זה נחוץ מאד מאד היתר הגאון מקאוונא בכתב ידו ממש. ברל"צ [ח]תמ[ו]ן כלם מחאה על היתר הרב מיפו, ואם אך לא יתנגד הפקידות יעבדו כהוראת הג[רש"מ] והספרדים וכן יעשו רוב בני רחובות ובני וואדי חנין.

האמת אגיד לך, כי כל ענין השמיטה ידכאני עד עפר וכל הדבר נראה כקומדיא: אחת משתי אלה אם אפשר לעמד אל יעבדו ככתוב בתורה ונודע: כי המצוה הזאת העולה לנו אחת לשבע שנים נמלאן <כפסוק>, ואם אי אפשר לעמוד [ב]גזרה כזו ה---< אך לעם היושב על ארצו ומתנהג ע"פ שטה ערוכה, למה כל הפלפולים והטענות? יעבדו ונגמר. מריח אני בכל הענין עשבים שעלו בלחיי האומה, עשבים שעלו גם בעצמותינו עשבים שעלו גם בנפשותינו. רע ומר מר ורע! אותם האנשים המוכרים דין בעד חצי נאפ[ולין] (מעשה שהיה לפני איזה חדשים אצל בד"צ אשכנזי[...]) מחמירים על העם דברים שבו תלוי קיומו[...]. פקידים אשר עד שבאו לארץ ישראל לא טעמו טעם מאכל כשר מחזקים ומאמצים ידי רב כהרב מיפו. אשר מכל התורה מבראשית עד האחרון בפסוקים [=כפסוקים] אינה אלא פוליטיקה בלעז" אצלו, אוי מי יחיה מהמשימים על [עצמם] שם אל[!]

4. אצ"מ A25\22, עמ' 41-42.

[...] דברים פרטיים [...] ההוצ' [אה] ממכירת גדרה תעלה כשמונים פר', כי בד"צ הספרדי לבדו קבל מאה פר' ממני ומלעפ"ש (הח"ב והחכס ר' יעקב מאיר לא קבלו מאומה צריך יהיה לשלוח להם מתנה כמנהג הארץ) וכן היו הוצ' [אות] על נסיעתנו ונסיעת הערבי וכל ההוצ' [אות] חלקנו למחצה. מחצה על רחובות ומחצה על גדרה, חרפה להציג זה בחשבון אבל מאין אקח?

לא. מכתב לשלמה ווילקריסקי ולחברי בני משה בוילנה - ג' באלול תרנ"ה⁵

יום ו' עש"ק ג' אלול ה'תרנה יפו

לידידי כאח לי מר שלמה ווילקריסקי שלום לך ולכל אחינו.

יקרתך מן י' מנ"א [מנחם אב] השגתי וזאת תשובתי על הסדר:

[...] ג. בנוגע להשביעית כל הדברים יגעים. ברל"צ היו מוכנים לשבות כדעת הרב מיפו אשר בכח שבייתה כזו להרוס לגמרי את מצב הקולנסטים ולכן נתעוררו יחד ושלחו ע"י מר חזן מחאה על היתר הרב מיפו ובקשה שיניחו לשבות כדעת מרן הגרש"מ הי"ו. נגד זה יש מושבות או יותר טוב איזה אנשים במושבות אשר מפני טפשותם או צביעותם מבקשים חומרות. פרטי הדברים כתבתי למרן הגרש"מ ולאדיסא.

[...] ה. הד"ר יפה עודנו בזכרון יעקב אבל כבר נחשב לרוה"פ [לראש ועד הפועל], ביום ד' שבוע הבא נלך: אני וה' קיזרמן לחודרה ושמה יבא גם הד"ר יפה ונתאמץ לתקן מה שאפשר. מר בן שמואל נסע ביום ד' העבר לפאריז. בשו"מ [חודרה] אכתב לכם ג"כ וכל ש[נו]גע לכם התאמצו לעבוד ואל נא תהי נחלתם עזובה. ה' בן שמואל הבטיח להשתדל לפני הנדיב בדבר בצות, אנו כותבים אדות זה להאגוד [ה].

א. נחוץ לנו מאד היתר הגאון מקאוונא כי לגבי הרב מיפו הוא מקיל גדול והג' ר' שמואל סאלאנט הגיד לנו כי על התירו, אם יהיה בכתב ידו, יחתם גם <הוא> ואם נשיג היתר הגאון מקאוונא יהיה בעד המחמירים על עצמם. ממרן הגר"ש [מ] השגתי מכתב אדות העבודה בשביעית אשר כל מלה ראויה להחקק באות [יות] שהם וישפה על לוח זהב. [...] ושלום לך ולביתך ולכל א"ח מאת א"ח הדשו"ט [הדורש שלומו וטובתו] ומדבר טוב יהושע איזענשטאדט

כתב נא לזה"פ אדריס של שלש אגודות חודרה.

5. שם, עמ' 46-47. שלמה ווילקריסקי, מחובבי ציון בוילנה. הצטרף ללשכת בני משה בוילנה עם הקמתה בשנת תר"ן (טשרנוביץ, בני משה, עמ' 26).

6. וראו במכתב נוסף אליו (אצ"מ A25\22, עמ' 108-110): "יום ג' י"ב תשרי ה'תרנו יפו. לידידי היקר כאח לי מר שלמה ווילקריסקי שלום! [...] ד) חן חן בעד השתדלותכם בדבר ההיתר של הגר"א הי"ו וכבר השגתי הארגינאל אדות המצב בזה בפרטוט קשה עלי לכתוב הן מפני מחלתי והן ממדוה לב על כל המראה הנורא אשר אנו רואים הפעם ופרטי הדברים כתבנו למר ניסענבוים. [...]"

ב. מכתב לר' יצחק ניסנבוים, מזכיר המזרחי - כ"ח באלול תרנ"ה⁸

יום ג' כ"ח אלול התרנה יפו

אל כבוד ידידי היקר והנעלה הרב החכם מר יצחק ניסנבוים שלום! [..] ז. מצב השמיטה לא טוב, פקידות יהודה יראה מהיין או מפני שהיא <---> <---> כבר עם רבני ירושלים ולכן היא מקבלת היתרו של הרב מיפו <---> <---> הרחיבו הרבה ועל פי ההיתר הזה מותר [לזבל] ולמלאות <---> גפנים במקום הגפנים שלא נקלטו בשנה העברה ע"י <---> <---> נכרים קצרו של דבר היתרו קרוב להיתר הגאון [מקאוונא] <---> במלים אחרות הוא קנה היתרו של הג' מקאוונא בשני דברים, <---> אולם הפקידות דורשת היתר על נטיעות חדשות והרב מיפו הלך הלוך ושוב לירושלים לפעול גם ההיתר הזה נקל להבין [א]ת הקדוש השם היוצא מזה אם בני הפקידות רואים כי אומרים: רבינו התר לנו זה וזה והרב אומר זה אולי זה אי אפשר [ובש] בוע השני הוא בא ואומר פעלתי שיתירו גם זה ובין כך דורשת הפקידות עוד איזה דבר והוא עומד ומתקשה גם על זה והולך עוד הפעם ירושלימה. בכלל צחוק גדול מעורר כל הדבר אף הרואהו מרחוק וגם אנו יכלנו לצחוק לולא הדמעות המחשכות עינינו על המצב השפל של רועינו אלה. הקוריוז היותר גדול בכלל ההיתר הוא זה: שבתחילה התנגד הרב הנ"ל לשום מכירת אדמה ועשה כל המכירות אך על הגפנים וע"מ לעקרן ואת השדות התיר להחכיר בהבלעה אבל עתה כאשר נצטרך להתיר במקצת את הנטיעה (מלוא הגפנים המתות) "נפל" על מכירה לנכרי בעמק מיתר אחד לאמר: האדמה שיכת לנכרי אך מעמק מיטר משטחה העליון. בנוגע לרחובות וגדרה וכן יתר המושבות שהעיקר יין יראים הקולנסתים לשנות אף קוצו של יוד ממנהג הפקידות ברל"צ לבל יהיה הדבר הזה לסבה שבשביל[ה] לא יקבלו הענבים ביקב ומעט הקולנסתים הזורעים שאין להם כרמים ואשר יקבלו תמיכה יעשו כפי הוראת מרן הי"ו. - אני משער את הרושם אשר יוכל לעשות ענין השמיטה על אורח אשר יעבר במושבות בשנה הבע"ל. יבא לרל"צ פ"ת גדרה ורחובות יראה שמיטה עקומה בפרופילים ועל כל צעד ישמע שמיטה [עם] איזה היתר עקום ואך יצא הגלילה ולא ימצא שום זכר לזה כי אם אולי זכר לשמיטה כהוראת הח"ב לבור דולם אחד אך שם שמיטה לא ישמע לא בזכרון יעקב ואולי גם בר"פ מפני ששם אין יין בכמות הגונה. <---> <---> עתה להתאמץ לפעול ממר שיד כי יכתוב מכתב גלוי להמושבות או להפקידות שהיא תפרסם בהמושבות כי יקבלו את ענבי העובדים בשביעית ע"פ היתר מרן והספרדים ואם לא יכתב זאת לא יעבדו וגם מאד אפשר (מר חזן הגיד לנו בפירוש) כי לא יקבלו ענביהם בהיקב מפני שאין לערבם עם הענבים הכשרים. ע"כ יתא[מץ] כבודו שמרן הי"ו יכתוב בכבודו ובעצמו למר שיד. אין לי לב לכתוב <על> השמיטה מלה אחת למרן.

[...] והגני ידו המוקירו ומכבדו כערכו. <---> בכתובה וחתימה טובה בכלל

ובפרט יהושע איזנשטאדט.

8. שם, עמ' 87-89.